

ТИЖНЕВИК: REVUE HEBDOMADAIRE: TRIIDEN'U
UKRAINIENNE

Число 10 (116), рік видання IV. 4 березня 1928 р. Ціна 3 фр. (Prix 3fr.)

Париж, неділя, 4 березня 1928 року.

Читальник не буде певне на час в претензії, як-що ми цього разу розпочнемо розмову з ним, навівши цілу низку витинок з совітської преси. Неприємна, воно звісно, марудна і нудна праця перерхувати величезні простирала большевицьких офіціозів, але річ це і потрібна й корисна. Всупереч інструкціям згори, проти волі редакторів і видавців по-між хмарами густими комуністичної теорії та фразеології пробивається там проміння живого життя. До грандіозних планів, до теоретичних розрахунків, мрійних проектів в планетарному масштабі — неблаганна дійсність, пробиваючися навіть на шпальти сов. газет, вносить свої поправки, які в нівець усе те повертають. Крім того, одгук справжнього життя, які ми знаходимо в комуністичній пресі, мають за собою і те, що їх не одкинеш, не затулишся тим, що це, мовляв, ворожі вигадки: адже, пишуть самі про себе.

Серед безупинних «кампаній», які провадить на Україні совітська влада, тепер на черзі ще одна — позика зміцнення сільського господарства. Ось що начитуємо про неї.

Новий київський губернатор Войцеховський, говорячи про «наші фінансові кампанії» (с.-г. податкові та страхові внески, самооподаткування), вияснює значіння й потребу позики зміцнення сільс. господарства і визнає, що тут «темп роботи не досить інтенсивний і справа запізнюється» («Пр. Пр. ч. 43 з 19 лютого).

І справді ось який малюнок «кампанії» подає газета в тому ж числі: в Бородянському районі «селянський актив нічого для поширення

позики не робить». В Хабенському районі «треба підкреслити надзвичайно байдуже ставлення до реалізації позики більшості споживчих кооперативів». «Ніякої активності в поширенню позики не виявляє кредитова кооперація району». «Дуже малу участь в поширенню позики бере учительство та профорганізації». В Бородянському районі «поширення позики обмежується тільки формальними засобами». «В Васильківському районі органи певно звертають мало уваги на ці вказівки (центру), бо ще не досить зробили, щоб поширити позику».

— «Окрфінодділ де-кільки разів звертався до Макарівського РВК з проханням повідомити про реалізацію позики на районі, але всі ці вимоги залишаються без відповіді». Там таки «на районі є 103 контрагенти, але вони дуже мало працюють». Звичайно, звістки про хід «кампанії» подаються під такими заголовками: «Обмежуються формальними заходами». «Не звертають уваги на вказівки». «Кооперація мляво працює». «У Макарові заснули».

Нема нічого дивного при такому становищі, що кампанія дає такі наслідки: «у Хабенському районі на 14 лютого продали облігацій трохи більше, як на 1.000 карб., у той час, коли орієнтовочне завдання району щось із 39.000 карб.» Але рекорд в цих «досягненнях» поки-що безперечно належить Макарівському району, тому самому, де коло цієї справи «працює 103 контрагенти»: «Макарівський район реалізував на 14 лютого облігації нової селянської позики на суму т р о ш к и б і л ь ш у з а т р и с т а карб. Контрольна ж цифра для району виносить щось із вісімдесяти тисяч карб.»

Наведені звістки, як бачить читальник, походять з кількох районів однієї округи — Київської. Підкреслюємо, що всі їх взято тільки з одного числа «Прол. Пр.»— 19 лютого с. р. Це так іде справа на Правобережжі.

А ось — на Лівобережжі. Гр. Львович, спеціальний кореспондент «Известий», посилаючися на самого генерального секретаря ЦК КПБУ Кагановича, сповіщає свою газету про «труднощі в низці округів України», які він «об'їхав за останній місяць». На лівобережній Україні «кампанія займа оказалась затертой». «Здесь сейчас не только затруднения с распространением займа, но и дискредитация самой идеи госзаймов в деревне». («Изв.» ч. 38 з 14 лютого).

Чи треба робити які висновки? Ясніше трудно сказати. Замість планованих 80.000 карб., одержують — 300 карб.! Не можна не пого-

дитися з співробітником московського офіціоза, що перед нами на Україні справді «дискредитація самої идеи госзаймов».

Отже, чергова кампанія—чергова дискредитація. Недавно нам доводилося зазначити, до якого розпачу доводить большевиків невдача хлібної кампанії на Україні. Україна не дає хліба. Тепер Україна не дає і грошей.

Це дає ще більше права сказати, що перед нами дальший розвиток того явища, під загрозою якого ставить активність українського села окупаційну владу: економічного бойкоту.

Потьорна споруда — совітське панування на Україні, — збудована на крові, кістках і руїні поневоленого краю, хитається. Марне намагаються окупанти підвести під цей химерний будинок, щоб його якось зміцнити та врятувати від катастрофи, економічний підмурок.

З того підмурку вибивається цегла по цеглі.

Черговий провал.

В своїй статті «Мотокультуризація України», поміщеній в «Тризубі» в січні м. р., я прийшов до того висновку, що по совітських даних (так як вони виглядають для фаховця, а не для політпросветчика) Україна мусить бути дійсно мотокультуризована на..... 2 відс., що ця мотокультуризація коштує на 80 відс. дорожче ніж би провадилась господарським способом, що з машин використовується не більше 50 відс. і що немає жадних виглядів на дальший розвиток цієї справи при існуючому бюрократичному режимові.

До цього не зайвим буде додати кілька речень з моєї статті «Мотокультура як конечний елемент економічного відродження України», поміщеної в тижневику «Воля» у Відні в ч. 13-14 за 1921 р.

«Справа (мотокультуризація) мусить бути централізована в напрямку закупки машин і матеріалів і децентралізована в напрямку самих праць».

«Спочатку мусить бути вироблений план сітки мотокультурних станцій, загальний план закупки машин і постачання їх матеріалами та персоналом».

«Одночасно, в більших осередках будучих праць необхідно відкрити курси мотокультурних механіків. З огляду на брак вистарчаючого числа українських лекторських сил такі курси треба буде зробити летючими, а також рівнобіжно організувати при вищих школах курси по підготовці такого лекторського персоналу, куди приймати осіб з відповідною технічною освітою».

« В місцях знаходження цих мотокультурних осередків мусять

також бути зорганізовані склади запасових частин, палива і ремонтні майстерні».

«Це є найголовніші точки, без яких організація справи безумовно немислима».

Трохи згодом по надрукованню цієї статті, відомий агрономичний діяч магістр В. Бензин видав в Празі книжку «Мотокультура, як засіб в боротьбі з голодом в Росії», де цілком підтвердив мої міркування що-до можливості і способів заведення мотокультури на Україні.

Я подаю ці короткі витяги для того, щоб показати, що для фахівців, навіть і довший час відірваних від України, ясна була як сама справа, так і можливість її переведення й той шлях, яким треба було йти.

Але там, де грають першу роль політичні догми, наука і досвід не мають жадного значіння. Колись «Белый Царь» хотів закидати японця шапками, і ми знаємо на чому це скінчилося, а тепер «червоні царі» хочуть перебороти глибоку економічну драму копійчаними гаслами, і ми бачимо, що з цього виходить.

Чутки про крах мотокультуризації вже від де-якого часу ширилися по сторінках спеціальних видань, але коли цей крах громогласно анонсує московська «Правда», то певне, що його можна вважати фактом.

Товариш Голіков, що завідує мотокультуризацією на Кубані, очевидно прийшовши до повного роздачу, пише: «Організації, що постачали селянству трактори, не мали запасових частин, по яких треба було їздити з Кавказу аж до Москви. Інструкція була поставлена ще гірше. Інструктори мусили ходити по 30-40 верстов пішки щоб навчати, як заходжуватися з тракторами, а при тому не мали при собі а ні єдиної запасової частини. Таким чином, коли приходило до направи машини, вона тільки сильніше пошкоджувалася. Тому селяне часто старалися чи повернути трактор до уряду, чи продати його, але позаяк те і друге було гостро заборонено, то трактор лишався стояти, де попало, приходячи скоро до повної руйнації».

«Як що цю справу не поліпшити, то, — додає Голіков, — в совітських господарствах скоро утворюються цілі кладовища тракторів».

Містячи цю статтю, «Правда» додає від себе ще більш виразні коментарії.

Згідно їй, образ, намальований Голіковим, не є властивістю Кубані, а може бути спостережений «в усіх без винятку краях Світового Союзу» і загрожує в короткому часі абсолютно знищити всю справу. Але коли цей образ відповідає стану річей, то є образи ще гірші. Напр, на весь Сибір і на цілий Крим є тільки по одній майстерні для направи машин, але і ті не мають ні матеріалів, ні струменту, ні фахівців. Все, що може зробити така «майстерня», це «констатувати зіпсування машини». Коли-ж до цього додати, що постачаються трактори найрізноманітніших систем, то ясно, що справа стає ще тяжчою

В своєму проекті з 1923 р., рівно ж як і в проекті з 1917 р., я настоював на дуже точній і розвиненій організації інструкції, репарації та постачання тракторів, але мені навіть не приходило і до голови, що можуть бути якісь труднощі в розповсюдженню тракторів і в про-

дажу їх селянам. Був же у нас знаменито поставлений спосіб постачання через кооперацію, земства, синдикати і подібні установи. Показується, що совітська влада і там, де все було так ясно, зуміла внести таку плутанину, що постачання є ще гірше від експлуатації. Ціни на машини підносяться на 80-90 відс., організації, що їх продають, не мають поняття, де трактори з рештою знаходяться і хто і як має за них платити. Росповсюджені всілякі зловживання: заміна нових машин старими і подібні. З огляду на заборону «куркулям» купляти машини вони купують на чуже ім'я і т. д.

Наводячи цілу низку найхитріших способів зловживання, «Правда» все ж не впадає до роспачу, а зразу ж знаходить спосіб направити діло: «треба негайно вжити всіх заходів, щоб совітські організації, постачаючи трактори, мали вистарчаючу кількість резервових частин, щоб були утворені нові майстерні, щоб було досить досвідчених механіків і інструкторів. Крім сталих пунктів треба утворити ще летучі.

«Справа приймає на сьогодні такий загрожуючий вигляд, що як її не направити в найкоротший час, то довірря селянства до мотокультуризації буде цілком знищено».

Не треба думати, що «Правда» дістала старе число «Волі» і передувала всі мої міркування. Фактично справа значно простіша. Життя може навчити навіть комуніста, що звик сидіти на шії у селянина, трохи покрутити головою, але все ж треба констатувати слідує: 1) довірря селянина все одно втрачене на довгі роки, навіть на десятки років і 2) всі «треба негайно» «Правди» є не більше, як черговий совітський лозунг, і ні в якому випадку не можуть бути переведені в життя при сучасних умовах словами, справі мотокультуризації не «загрожує крах», а вона скраховала повністю і не може бути направлена Совітами.

Але цей простий і давно передбачений факт все ж є явищем, що викликає де-які міркування.

Є цілком природнім, що Ленін не знав, як росте хліб, і Сталін не має поняття, чим годують худобу, але є ж у них цілі зграї фаховців і часто знаменитих, які тонко розбіраються і в техніці, і в агрономії, і в економіці. Чим же можна пояснити, що — що ні захід, то дурість, що ні крок, то провал.

Пояснити можна лише тим, що ні Ленінові, ні Сталінові не має нічого ні до жадного мужика, ні до гноїв, ні до корів і т. п. неприємних річей, що не вкладаються в ідеальну комуністичну організацію. Перед їх очима ось вже 10 років стоїть недосяжна ростановська «Принцеса Мрія» — всесвітня революція, що поставити має «под стінку» Чемберлена, Пуанкаре і Мусоліні і оселити Мікояна і Кагановича в Єлізейському палаці. Це є єдина їхня надія, і Ленін зрозумів ще в 1922 році, що як не Єлізейський палац і Вестмінстер, — то петля або куля. І при чому тут мужики, худоба і трактори, коли ще пів року, ще місяць, ще день і «мрія» буде осягнена. І ці дні і півроки мужикам кидається: електрофікація, індустріялізація, мотокультуризація і тому подібні панаші, які мужик мусить два роки вчити, як воно вимовляється, а ще два роки оприділювати, що воно ні до чого, а тим часом

Сталін з «Красного Крильця» пристрасно протягає руки до Європи. А руки стають все коротші. І навіть «Правда» зрештою розуміє, що мужик «розчарувався» не в мотокультуризації, а в советізації. Що йому потрібні кінь, плуг, угноєння, школа і лікар, а не Коміндани Маркс на череміській мові. Розуміє «Правда» і те, що немає жадної надії на «Принцессу Мрію», але що ж робити. Відомий факт, що злочинець, який вже стоїть під шибенецею, думає: а може ось зараз станеться землетрус. Землетрус, здається, дійсно скоро буде, але не такого характеру, як хоче «Правда».

Мих. Єремів.

Перша боротьба за Київ*).

Бої в Маріїнському парку, Царському саді і на ст. Київ-Товарний I.

6-го лютого ситуація в Києві значно погіршилася. Огнища повстань збільшилися. В цей день війська тов. Муравйова, не зустрічаючи великого опору, вільно перейшли через Дніпро, мости через який нами не охоронялися, і зайняли Печерськ. Арсенальці, що в той час були замкнені в одному з фортів київської фортеці, прилучилися до армії Муравйова, зайняли знову арсенал і виступали проти нас. Київ-Товарний I и II теж зайняли большевики. Для ліквідації останньої групи був посланий відділ ген. Прісовського, який і провадив бої в цьому районі аж до залишення нами Києва. Гайдамацький Кіш з прилученими до нього частинами прикривав доступ большевикам у центр з боку Печерська, займаючи Олександрівську вул. і частину Маріїнського парку. Штаб Гайдамацького Кошу перейшов до Купецького зібрання.

До штабу Гайдамацького Кошу почали зголошуватися і інші частини; так, знову прилучився полк. ім. гетьмана Богдана Хмельницького під проводом свого полковника Ол. Шаповала, прилучився окремими групами кінний полк Вільної України, касарні якого розгромив артилерійським вогнем знайомий вже нам бронепотяг; приєдналася також частина Георгієвського полку під проводом полк. Тимченка; ще раніше на ст. Бровари прилучився старш. кадр полка ім. Наливайка. Був при нашій групі і відділ кінноти, шабель за сто, під командою отамана М., що носив оселедця, був одягнений у запорізьке убрання, але ж користи від цього відділу було мало, бо в потрібну хвилину бою його не можна було розшукати; після ж бою цей відділ завжди нас лякав більше ніж ворога, бо як тільки припинялася стрілянина, ця кіннота несподівано і невідомо звідки з'являлася і неслася на нас з вигуком «слава», а попереду, вимахуючи шаблякою, в своєму історичному вбранні, нісся отаман М., вносячи сполох у наші лави.

Отаман М., підскочивши до С. Петлюри, гучно докладав:

*) Диви «Тризуб» ч. 4-5 (110-111).

— «Пане Отамане, кіннота до Ваших послуг».

Але ж як тільки розпочиналися стріли, чутно було команду отамана: — «Сотня, наліво, кругом ... ру... ша... а... ай...», та сотня вже знала, що треба робити, бо задні ряди вже поверталися, і сотня зникала до нової пригоди. Нарешті ця кіннота в історичному убранні кудись зовсім зникла, а пізніше Микола Садовський скаржився С. Петлюрі що гардероба його театру була розтягнута. Коли б ця кіннота, крім убрання запорізького, мала і запорізьку хоробрість, то вона в той час могла принести багато користі.

О 8-ій годині ранку гайдамаки та інші частини рушили по Олександрівській вул. в бік Печерська з метою знову захопити арсенал, алеж це було запізно, бо арсенал, а також і касарні понтонного батальйону вже були зайняті ворогом, а його лава просунулася на лінію Маріїнського палацу. Розпочався наступ, який бадьоро повели наші частини; з нальоту був захоплений Маріїнський парк, і лави підійшли до рову, що перед понтонними касарнями і арсеналом: Захопити арсенал та касарні при наших слабих силах не було можливим: треба було чекати на нашу артилерію, яка не могла знайти для себе належної позиції. Нарешті така позиція була знайдена на Софійській площі. Жорстока річ — громадська війна! Хто міг думати, що на Софійській площі буде стріляти наша батарея? А мене більше за все турбувало, що в двобою, який мусів розпочатися по-між нашою артилерією і ворожою, перші удари мусіла прийняти наша св. Софія. Я запропонував командирові батареї обізнати нову позицію, а згодом пішов і сам подивитися, чи нема іншого місця для батареї. Дійсно, іншого місця не можна було знайти, тому одну батарею поставлено на Володимирській горці, а другу залишено на Софійській площі. Наші батареї ще мовчали, як з боку Печерська десь здалека залунали перші гарматні стріли і почувся повист снарядів, що влучили в урядовий будинок на Софійській площі.

Далі ворожі снаряди почали влучати в різні будинки, а кілька на моїх очах влучили в дзвіницю св. Софії. Важко і сумно було дивитися, як ворожі снаряди били до св. Софії. Кожний вибух їх боляче відбивався в серці. Гарматчики стурбовано дивилися навколо, як від кожного вибуху падали тинк і шиби. Нарешті заговорили і наші гармати. Обслуга гармат з якоюсь особливою жвавістю і жорстокістю подавала снаряди і стріляла.

Між тим, наші частини продовжували лежати перед касарнями і арсеналом, звідки без перерви стріляло кілька кулеметів. Мороз доходив до 15 ступнів, люде мерзли, увага притупилась, а в цей час з боку арсеналу вискочив ворожий панцерник, який, обстрілюючи нашу лаву, наближався повним ходом до парку. Лава ринула назад, а за нею по алеї парку йшов панцерник, підганяючи її своїм вогнем. Ми відступили аж до вулиці, що проходила під Високим мостом, який з'єднував дві частини парку. За автопанцерником бігла ворожа піхота, що енергійно провадила наступ, алеж під нашим вогнем вона примушена була заягти. Розпочалася перестрілка, перестрілка, що тягнулася аж до 3-ої години, коли наші частини пішли в атаку. Залунала «слава»

і всі кинулись вперед. Москалі зустріли нас вогнем, але козаки бадьоро бігли впереді через кілька хвилин почався рукопашний бій. На правому крилі, що стикався з Олександрівською вул. москалі були знищені, але на лівому крилі, що доходив аж до кручи над Дніпром, резерви маскалів перейшли в контр-наступ і тиснули наших до Висючого мосту. Деревя та куші у парку, даючи добре криття, в той же час перешкоджали спостерігати.

Автопанцерник своїм вогнем стримав дальший наступ нашого правого крила, і таким чином нашу атаку можна було рахувати невдаю. Ми багато згубили убитими і раненими, москалі теж; майже під кождим деревом або кушем були розкидані трупи, як наших, так і москалів. Картина — надзвичайна для Маріїнського і Царського парків. Я пішов до штабу доложити С. Петлюрі про наслідки нашого наступу.

Ситуація в Києві і бомбардировка його важкою артилерією.

В той час, як провадилися бої в Царському саді, в інших районах Києва ситуація складалася для нас надто несприятюче. Весь Печерськ був захоплений москалями, які вже насувалися в район Липок. Сутички йшли на Катериненській та Банковській вулицях. З боку Собачої Тропи москалі теж робили спробу наступати. Київ-Товарний I був зайнятий ворогом і в цьому районі провадив боротьбу з ним відділ ген. Прісовського. На Подолі орудувала жидівська комуністична молодь, яка намагалася захопити електричну станцію та водотяг. На Посту Волинському, де скупчилося багато ешелонів демобілізованих москалів, теж передбачався наступ проти нас, а головне нас турбувало, яку позицію займе важка артилерія, що була розташована там. Та увечері обслуга важкої артилерії вже виявила свою позицію, розпочавши обстріл Києва з 6 д. гармат, який продовжувався аж до ранку 8 лютого, коли ми вже покинули Київ. З району ст. Дарниця обстрілювали Київ гармати калібру більш як 6д. Тяжко було дивитися, як ворожі снаряди нищили нашу столицю. Нищили будинки і пам'ятники старовини. Особливо гнітюче вражіння зробила стрільба по св. Софії та Володимирському собору. Стрільба важких гармат не принесла великих втрат для нашого війська, але ж будівлі Києва постраждали багато. В багатьох місцях виникли пожежі, їх ніхто не ліквідував, бо пожежні частини не відважувалися виїзжати на місце катастрофи. Київ був оточений майже зо всіх боків, і єдиний вільний шлях, що залишався нам — це шлях на Житомир. До вечера 6-го лютого весь Київ охоплювала заграва, на його вулицях без перерви рвалися важкі снаряди, стояв шум і гуркіт, наводючи паніку на мирне населення. Майже мільйонове населення Києва було неутральне, в той час, як на вулицях його занемогала й спливала кров'ю у нерівній боротьбі жменька українців. Київ, столиця України, був зрусифікований, як і інші наші міста. Це є наслідки російської політики на протязі кількох віків. Тисячі російських офіцерів (20 тисяч) перехо-

увалися в Києві від рознузданого натовпу, чим в ті часи було російське військо, але мало з них стало в обороні Києва, який врятував їхнє життя від озвірілої російської салдатні.

Населення Києва німувало, в більшості було байдуже до наших змагань з новою навалою нового Батия на Київ; але не всі були байдужі. З багатьох будинків нас вітали, виносили хліб і снідання та, ховаючися від куль і снарядів, прибігали до штабу матері, сестри й брати з пакунками для тих, хто бився на вулицях Києва. Прибігла й мати гайдамаки Юрка та принесла для нього зміну білизни. Вона прохала викликати до неї Юрка тільки на хвилинку, побачити його... поцілувати та перехрестити. Так вона благала, але ніхто з нас не відважився сказати їй, що її любий Юрко лежить вже забитий під деревом Царського саду і може останні його слова до мене: «... прошу вас...» було прохання передати щось його рідній неньці. Тут, серед цих людей, ми бачили не байдуже населення міста, а рідних нам людей, від яких ми черпали моральні сили для дальшого провадження нашої боротьби.

Хай Бог благословить і втішить ті українські родини, які в той час були з нами і діти яких пішли в ряди української армії.

В міру того, як боротьба ставала для нас все тяжче і тяжче, змінялася і наша психологія. У кожного злоба заповнювала всю душу. Кожний розумів, що йде боротьба не на життя, а на смерть. Кожний розумів, що громадянська війна — жорстока війна. Війна, в якій не дотримується приписів війни. Залишитися на полі бою раненим — це було гірше, ніж бути забитим, бо тебе чекало спочатку знущання, муки, а потім вже смерть.

Останній дечь у Києві.

До ранку 7-го лютого продовжувалася рідка стрілянина в Царському саді, як рівно ж і по всьому Києві. Стрільба то зтихала, то знову розгоралася. Гармати продовжували обстріл Києва. Заграва світила нам всю ніч. Вночі я пішов перевірити службу на відтинку гайдамаків. Під деревами саду стояли козакі і пильно придивлялися перед себе; іноді наводили рушниці й стріляли в темряву в бік москалів, звідки теж летіли кулі, що з тріском едаряли в замерзлі дерева або свистіли десь високо над ними. Весь час мене зупиняли, весь час я чув вигуки: «стій, хто йде». З темряви висовувалися постаті козаків з наведеними рушницями, уважно приглядаючись на мене.

По-над самою кручею стояло 5 чоловік гайдамаків, які втопили очі в темряву, бо хтось вже давно рухався під кручею. Темрява не давала змоги побачити, що там таке, але один з гайдамаків вистрелив і в ту ж хвилину відповіло кілька безладних стрілів — то була большевицька розвідка, яка почала відходити відстрілюючися.

Ніч була холодна; люде не могли стояти на варті, більш як годину, а тому на місці бою залишилися тільки вартові, а решта була відведена на спочинок до Купецького зібрання. Тут в залі, стіни, якого бачили

стільки веселощів та забав, на підлозі в різних позах спало ільки сот козаків, по-під стінами стояли рушніці.

З ранку 7-го січня стрілянина розпочалася з новою силою по всьому місті і досягла свого найбільшого розвитку. Важкі гарматки, що були затихли під ранок, відновили свою бомбардировку, в безладді розкидаючи снаряди по цілому місті. Певно за ніч москалі довідалися, що штаб містився в Купецькому зібранні, бо о 9-й год. рано перші снаряди почали вибухати біля зібрання. Стріляли легка і 48" гаубичні батареї; більшість з цих снарядів вибухали на Володимирській Горці або на площаді Купецького зібрання, лише два добре влучили в будинок зібрання, але нікого не поранили.

В цей час в штабі відбувалася нарада, на якій було вирішено, що на випадок неможливості удержатися на зайнятих нами місцях, відступити на нову лінію оборони, а саме на лінію Володимирської вул. Розпочата по нашому відтинку сильна стрілянина свідчила, що ворог рухається. Дійсно, звязковий козак, що прибіг, доклав, що ворог наступає. Я пішов швидко на місце бою. Пройти біля пам'ятника Олександра II на Олександрівську вулицю було вже неможливо, бо це місто було під сильним обстрілом, тому я пішов через площадку Купецького саду і далі до Висючого мосту. Біля мосту нікого не було, ліворуч ближче до кручи, стояла наша варта. Стрілянину було чути ближче до Олександрівської вулиці за театром Шато-де-Флер. Я перейшов міст і пішов шукати нашу лаву. За мостом натрапив на кулемет, біля якого лежав забитий козак, а далі лежали ще трупи — то жертви вчорашнього бою.

О. Удовиченко.

Доля Виговських.

Московські статті, надиктовані Юрію Хмельницькому на раді в Переяславі в 1659 році, обов'язували гетьмана й Військо Запорізьке по віки вічні не пускати на свої ради й до участі в справах тих, що стратили в московських очах політичну благонадійність. До таких на тій раді було залічено цілий рід Виговських і визначних сподвижників попередніх гетьманів: Самійла Богдановича-Зарудного, Антона Ждановича, Григорія Лісницького, Гуляницького, Лободу, Германа й багато других. Усім їм ставилося в провину те, що вони не добре сприяли московській державі. Їхню попередню діяльність Москва вважала остільки злочинною, що на далі вони усувалися й від найменшої участі в козацькому управлінню, так ніби цілком позбавлялися своїх громадянських прав. Навіть ті, хто відважився пустити когось з згаданих осіб на раду, мали бути по московським приписам покарані на смерть. Переяславська рада в розвиток цих статей, змушена була навіть супроти попереднім ухвалям і залевненням козацтва, погодитися на видачу Москві жінки Івана Виговського і взагалі усіх Виговських, які ще перебували в козацькому війську.

Свою перемогу над Іваном Виговським Москва справляла карою на його родичах. Кого тільки можна було, — хто не врятувався, — всіх було заарештовано й вислано на Московщину. Серед них були такі видатні представники фамілії Виговських, як Данило, Василь, Юрій та Ілля. Всі вони зазнали тортур та жорстокостей — загалом тої московської жесточі, слава по яку ходила по світу. Данило Виговський сконав ще по дорозі в Москву, а решта дожила віку на сибірському засланні.

Акцію проти Виговських і других сподвижників і прихильників попереднього гетьмана провадив московський воевода Трубецький на підставі царської інструкції. Це робило його лише виконавцем, що не може змінювати перебігу справи. Останнього домагалися Юр. Хмельниченко й полковники. Вони зверталися навіть до Москви в справі амністії й де-чого справді досягли, але ці досягнення були дуже незначні.

Переяславська рада розпочалася 17 жовтня 1659 року, а вже 26 того ж жовтня корсунський полковник повідомив Трубецького про захоплення в Лисянях Данила Виговського «противъ воли и росказанья вельможного его милости пана Юрія Хмельницького, гетьмана войска Е.Ц.В. Запорожскаго, котрий мнѣ велѣлъ, чтобъ я Данила Выговского гдѣ могъ найти, чтобъ самого поймавши до вельможности вашей отослалъ...» Данила Виговского довелося добувати з замку Лисянського. Про це свідчить той же лист корсунського полковника, в якому про склад ескорти, що провадила Данила Виговського, подаються такі відомості: «тогда я посылаю до Вашей милости Данила Выговского, при которомъ посылаемъ товарищей вѣрныхъ и желательныхъ Е.Ц.В. именемъ Ждана Дмитровича и Пахома Свиридовича, Оську Василевича, Романа Ивановича Шпака, которого тамъ ранили, какъ оного добивали въ замкѣ Лисянскомъ». До цих ескортерів корсунський полковник прохає Трубецького «призрѣніе имѣть».

Ще перед тим, як Данила Виговського допровадили до Трубецького, останній одержав лист від Хмельниченка, в якому той прохав милостиво обійтися з Данилом Виговським і попрохати царя про милість для нього. Своє прохання Хмельниченко пояснює тим, що Данило Виговський був його зятем. «Кровь моя, для крови прошеніе приношу».

Трубецький, діставши до своїх рук Данила Виговського, відіслав його за ескортою стрільців з сотників до Москви. В дорозі Д. Виговський захворував і помер. Про це Трубецький так доносив у Москву: «... ноября в 21 д. какъ мы пошли изъ Болхова, и Данилка Выговской занемогъ и везли его больного ноября жъ по 30-е число, а ноября въ 30 число на дорогѣ отѣхавъ отъ Калуги 10 вертѣ, онъ умеръ, и мы велѣли погребсти его въ селѣ Горнемъ». Коли царь дістав відомості про цю подію, він грамотою до гетьмана виказав своє співчуття з приводу смерті гетьманового зятя. Разом з тим царь наказав відправити тіло Данила Виговського до Хмельниченка, щоб той поховав його на Ук-заїні. Треба думати, що про це прохав Хмельниченко. Тіло Данила

Виговського дійсно було відкопане, перевезене на Україну й там поховано.

Жінка Данила Виговського була захоплена 14 листопаду 1659 року в Чигирині ніжинським полковником Василем Золотаренком.

Другий зять Хмельниченків полковник Іван Нечай з братом Юрієм був захоплений в Старім Бихові 4 грудня 1659 року. Обидва вони були заслані в Тобольськ. Про них 22 лютого 1660 року тобольський воевода кн. Хілков писав: «... по твоей государевѣ грамотѣ велѣно полковника Ивашка Нечайка и брата його Юшку посадить въ тюрьму». Їх дійсно було ув'язнено в спеціальному помешканні й тримано за міцним караулом: «... велѣли у нихъ быть по пяти человекѣмъ караульщикомъ, Тобольскимъ служивымъ людемъ да по отаману козацьо днемъ и ночью, да у нихъ же велѣли быть и ихъ надсматривать по вся дни тѣмъ же прежнимъ приставамъ, тобольскимъ дѣтемъ боярскимъ, Данилу Аршинскому да Федору Черницыну, и велѣли ихъ въ тюрьмѣ держать съ великимъ береженьемъ. И дѣтямъ боярскимъ, и атаманомъ, и караульщикомъ, и дворскому и тюремнымъ сторожемъ приказали съ великимъ подкрѣпленіемъ, чтобъ они, Ивашка и Юшка, изъ тюрьмы никуда не ушли, и дурна какого надъ собой не учинили и ножей бы у нихъ не было, и къ нимъ, Ивашку и Юшку, въ тюрьму и близко тюрьмы польськихъ и литовскихъ и нѣмецкихъ людей приушачать и рѣчей съ ними разговаривать и чернилъ и бумаги имъ въ тюрьму давати не велѣли никоторыми дѣлы...»

З усієї виписки можна собі уявити умови ув'язнення Нечайв.

На підставі московських джерел відношення московських переможців до Виговщан зовсім інше, ніж на підставі тогочасних джерел польських. Московські джерела дають підстави гадати, що це відношення було навапак жорстоким. А. Востоков, підкреслюючи цей факт, старається в згаданій статті умотивувати правдивість московських джерел і тим самим довести неправдивість польських, але його аналіз не переконує.

А. Востоков спірається на те, що Трубецький і його відпоручники, які супроводили Данила Виговського, «не имѣли никакого права, никакого приказа дорогою (ростріл А. Востокова) пытать его; несомнѣнно, въ ихъ отпискѣ, которая назначалась въ розрядъ былъ хотя би малѣйшій намекъ на причину смерти Данила, если бы причиною была пытка». Права Трубецького, який фактично був у цей час необмеженим диктатором у завойованій країні, автор свавільно обмежує. Спеціального наказу чи дозволу, щоб узяти на тортури Данила Виговського він не потребував (Востоков чомусь підкреслює, що не мав «приказа дорогою пытать»). Так само, я не признаю обов'язковости й зазначення причини смерті Данила Виговського у одписці московських воевод.

Рівно ж непереконаючі аргументи Востокова й про «крайнюю немумѣстность посылать искалѣченный трупъ къ гетману, — правительство имѣло полную возможность не отпускать трупа Данила къ гетману, тѣмъ болѣе трупа неразложившагося (декабрь) съ явными призна-

ками пытки». Коли покладатися на цю «крайню неумѣстность», то не треба забувати, що існують «пытки» і без явних зовнішніх знаків. Особливо досвідченою в цій справі була Москва.

Про події цих часів трохи пізніше писав Беневський до Юрія Хмельницького таке: «... когда бы мой большой и любимый пріятель, родитель Вашей милости, воскресъ и увидѣлъ одного зятя своего на крюкъ дочь въ плѣну и безчестьи, когда бъ увидѣлъ другого зятя неслыханно замученного, когда бъ увидѣлъ тѣло, его истерзанное кнутомъ, пальцы отрѣзанные, глаза вынутые и серебромъ залитые, уши буровомъ просверленные и серебромъ залитыя, когда бъ увидѣлъ другую дочь умирающую надъ тѣломъ мужа..., если бы Богданъ Хмельницкій увидѣлъ все это, то не только бы принялся за оружіе, но и въ огонь ринулся бы». Можливо, що Беневський, притиславлячи чуткам про мучительства польські картини московських тортур, де в чому відтіняє, але його опис ніскільки не протирічить загальній уяві московських тортур. Про те, що москалі робили якийсь полегчующий виімок для Виговщан, не маємо жадних підстав робити припущення. Не можемо також припускати, щоб і Беневський у своєму листі до Юрія Хмельниченка допускався б видуманих описів, бо останній про всі ці речі сам добре знав, — про це й говорилося як про речі адресатові відомі.

Зрештою на підставі офіційних московських документів (донесення Трубецького) видно, що Данило Виговський умер в дорозі «отъѣхавъ отъ Калуги 10 верстъ», умер од неназваної хвороби. Востоков з приводу цього каже, що «если бы не общая кака-я-нибудь болѣзнь, то несомнѣнно былъ бы указанъ тамъ частный случай, который произвелъ болѣзнь и смерть». Про яку тут «общую болѣзнь», говорить автор, — невідомо. Про старість тут не може бути мови, бо Данило Виговський не був таким старим, про фізичну слабість — також ні, бо він увесь час брав участь у військових подіях — був жовніром, епідемії якоїсь у той час в цих краях також не чути, бо коли б вона була, донесення зазначили б це. Виговський не був також і поранений при облозі Лисянського замку, бо в такому разі про це написав би корсунський полковник, відсилаючи його Трубецькому.

Чи питали Данила Виговського, чи ні; коли питали — то з тіловредженням чи без них, з зовнішніми слідами чи ні, — все це лишається питаннями. Для певного ровязання їх нам бракує офіційних джерел. Данило Виговський умер од «хвороби». Захворів він 21 листопаду і його протягом 10 день везли хворого. Так можна було поводитися лише з в'язнем, на житті якого не залежало, якого не можна було тільки пустити з рук.

Другі родичі Виговського — Овруцький полковник Василь та полковник Юрій і Ілля Виговські, яких захопив Чернігівський полковник Оникій Силич, разом з другими Виговщанами, спійманими Тимофієм Цицюрою, були послані на початку вересня в Київ, а звідти Шереметєв вислав їх 12 вересня до Москви. В Москву їх увозили зв'язаними й помістили «въ тюремномъ дворѣ, въ опальной тюрьмѣ» й по припису разбойнаго приказа «береженъ надъ ними держали большое». Над ними перевели допит і залишили їх у «вѣдніи

разбойнаго приказа». 13 жовтня вони нагадали про себе челобитною до царя, в якій писали: «... по твоему великого государя указу посажены мы, семь человекъ, на тюремномъ дворѣ въ опальной тюрьмѣ одни, а изба большая и время приходить студенное, а людишки мы безодержные; да на нас де цѣпь и кандалы; да намъ же бѣднымъ твоего государева жалованья корму не дано, и сидимъ бѣдные, со всякія нужи вконецъ погибаемъ». Помітка думного д'яка Алмаза Іванова така: «168 г. (1659) декабрю въ 12 указалъ великій государь измѣнниковъ: Ваську, полковника Овруцкого, и Юшку и Иллюшку Выговскихъ сослать въ Сибирь въ дальніе города».

Тої ж зими вони були вислані в Сибір «на великую рѣку Лену в Якутскій острогъ». 27 лютого 1660 року вони прибули в Тобольськ, а 24 травня на Лену. Вели їх цю довгу дорогу закутими в кайдани. Під час цього провадження в Сибір сталася така пригода.

В Тобольську засланці натрапили на якогось боярського сина Гаврила Костелецького, який — сам «родомъ иноземець же» — захотів чимсь полегчити стан засланих, можливо, його ж земляків, велів їх розкути і так провадити далі. Але воевода Наримський Олешка Лодиженський, дізнавшись про це «воровство» Костелецького, доніс на нього в Москву й Костелецького велено було «бить кнутом і съ приказу перемѣнить». Навіть тих приставів, які «тѣхъ колодниковъ и Гаврилка послушали—колодниковъ расковали — тѣхъ бить батоги нещадно, чтобъ впередъ неповадно было такъ воровать». Засланців знов було закуто.

Такий був кінець тих, про кого вороги політичних змагань Виговського поширювали чутки й наклепи, як про кар'єристів, що дісталися гетьманського оточення й дбали лише про свої особисті вимоги. В дійсності ж вони віддано служили батьківщині й її державному керівникові й у нагороду за ці служби знайшли собі й смерть на московських тортурах та на засланні. Своїми іменами вони розпочали довгий синодик замучених Москвою діячів козацької України.

Симон Наріжний.

Нова книга д-ра Е. Бенеша.

Історія чехословацького визвольного руху в часі війни — т. зв. «odboje» — що-року збагачується новими працями. На чолі закордонної чеської визвольної акції в той час стояли проф. Т. Масарик, нинішній президент республіки, д-р Едвард Бенеш, теперішній міністр закордонних справ, і Мілан Штефанік, що трагічно загинув, повертаючися аеропланом на визволену батьківщину.

Президент Масарик присвятив видану в кінці 1926 р свою книгу «Svetova revoluce» («Світова революція») закордонній військовій і політичній акції визволення, беручи на уагу й національну працю вдома. Роком пізніше з'являється праця другого живого керівника «odboje» д-ра Е. Бенеша, що має назву «Svetova valka a nase revoluce» («Світова війна й

наша революція»), що розділена в сім книжок, які творять два великі томи (разом біля 1200 сторінок).

Д-р Бенеш, учень проф. Масарика, став, як його співробітник, на чолі закордонної визвольної акції спочатку як секретар ЧС Національного Комітету, потім як генеральний секретар ЧС Національної Ради, а пізніше як міністр закордонних і внутрішніх справ тимчасової чехословацької влади, створеної за кордоном по проголошенні самостійності. На нього припали й він виконав історичні завдання, перебуваючи в осередку визвольної боротьби на керуючій становищі, й про свою діяльність, спостереження та погляди в той час оповідає він у згаданій книзі.

На початку книги він коротко пише про свою підготовку політичну і філософичну для війни й революції. Маючи 21 рік, у 1905 р. він одходить майже на рік до Парижу, кілька місяців живе у Лондоні, йде на рік до Берлінського університету й студіює відносини в Німеччині, потім їде робити правничі іспити до Франції (Париж-Діжон) й у вересні 1908 року повертає до Праги. Він мандрував за кордон для філологічних студій, аби стати професором університету, але нахил по політики й соціології приводить його, як і матеріальні труднощі, до журналістики, а від неї він переходить до студій права, політики й соціології, здобувши філософичну підготовку з студій на домашнім університеті. Його захоплюють політичні й соціальні питання, тодішня Франція, Англія, Німеччина, дисертація змушує студіювати відносини в Австрії. В Парижі він знайомиться з російськими революціонерами, стає членом їх товариства, ходить на їх народній університет, заводить багато знайомств, вивчає російську літературу, красну й революційну, і по повероту додому підтримує звязки з революціонерами; в Празі готується на університетську доцентуру, студіюючи політичну економію, соціологію й філософію. Чужина посилила в нім огиду до відносин у Австрії. В р. р. 1907-1908, вірячи в принципи демократії, д-р Бенеш сподівається поліпшення від федералізму, але тодішня дійсність давала йому лише розчарування. Студії за кордоном викликали в нім сподіванки змін суспільної структури; внутрішні відносини приводять до думки про наближення політичних змін.

В осени 1908 р. його закликав проф. Т. Масарик й запропонував підготовлятися до габлітації з філософії й соціології. Рівночасно одержав він пропозиції ріжних партій, яким він був відомий, як закордонний кореспондент соц. демокр. «Prava lidu», аби вступив до їх партій, розкриваючи йому широкі перспективи. З власного бажання вступив до поступової (рокгокова) партії, шукав співробітництва з радикалами й соціалістами і працював для створення великого соціального і політичного прогресивного блоку. В цей же час він усталює свій філософичний світогляд, прийшовши до критичного реалізму. З вибухом війни йому було вже не трудно зрозуміти її значіння та свої обов'язки, хоч з початку не вірив, що Австро-Угорщина в тодішнім її стані наважиться вступити до війни, як і Росія, як і мали всі підстави чекати від неї соціальної революції. Доля Австрії йому здавалась при всякім результаті рішеною.

Перша книжка -- «Доба змовництва та приготувань політичного революційного руху» присвячена пережитому й зробленому вдома до втечі за кордон. Війна викликала сходи́ни молодіжи поступової й радикальної, де дискутувалось про відносини й обов'язки, вивтворені війною, й було ухвалено послати кого-небудь до чужини для одержання інформацій. Між політичними діячами не було згоди, в громадянстві панувала дезорієнтація. Д-р Бенеш шукає Масарика, відбуває з ним розмову про ситуацію умовляється про співробітництво. Масарик мав тоді побоювання про французів і одвертий скептицизм до Росії, досить покладав надій на Англію. В серпні 1914 р. проф. Масарик від'їхав до Голандії для інформування своїх англійських приятелів про положення й по повероті скликав своїх партійних товаришів, аби розповісти про свої вражіння й погляди. Тут було зібрано гроно майбутньої «Мафії», яка керувала політичним поступованням вдома та служила звязком з за-кордоном. На цих і інших збсрах проф. Масарик подавав відомості, що свідчили про його докладну поінформованість

в усім тім, що діялось в пануючих колах Австрії. За якийсь час Масарик звирився Бенешові, що дістає інформації від чеха Кованди, слуги міністра у Відні, котрий що-ночі передруковує документи, що приносить до себе міністр внутрішніх справ Гайнольд, і доручив Бенешові їздити до Відня за цими відомостями. Так стали відомі плани, цілі й методи віденської влади. В листопаді Масарик уже став вимагати «odboje», не викликаючи можливості програвання, що не сміло бути причиною для пасивності, аргументуючи свій погляд політичними й моральними міркуваннями. В другій подорожі до Голандії Масарик налагодив висилання англійських часописів до Дрездену, і Бенеш їздив по них, закупаючи рівно ж і італійські часописи.

Маючи багаті інформації, навязали зносини з керуючими політиками вдома й ступнево переконували їх у необхідності самостійної акції, не покладаючи надії ані на Росію, ані на союзників. Де-хто, як Шмераль, обізвали Масарика й Бенеша божевільними. Проф. Масарик відбув подорожі до Швейцарії й Італії; інформації з Відня через Прагу повідомили його про небезпеку повороту. Д-р Бенеш виконав дві подорожі до Швейцарії, і, перебуваючи в Празі в контакті з Масариком, працював над організаційними справами, втягаючи все більше впливових людей у свої плани. Особливо тяжко доводилося роздобувати гроші. Їх і шкодували давати й боялися відповідальности. Маючи багатих національно-свідомих людей, довелось йому вислати власного брата Войту до Америки, для збирання грошей між чехословацькими комітетами.

Підозріливість австрійської поліції до чеських справ зростала, було потрібно людей для закордонної праці, на яку під різними претекстами не хотів ніхто йти, і по арешті кількох видатних політиків, стоячи перед небезпекою власного арешту, д-р Бенеш нелегально переїздить у вересні 1915 р. до Швейцарії, залишивши в Празі звязки й навіть кандидатів для заміни їх у випадку репресій.

Праці за кордоном присвячено всі останні п'ять книг.

По короткім побуті в Швейцарії д-р Бенеш обирає собі за місце осідку Париж, винаймаючи скромне помешкання в Латинській кварталі, маючи спочатку місячний бюджет 120 франків. Писальна машинка була в той час найдорожчою річчю його канцелярії. Завдання його — інформація французів — урядів і громадянства — про чеський нарід, його стремління, про значіння їх для французів, писання меморандумів до визначних чинників, власні й інспіровані замітки й статті в пресі, особисті знайомства й розмови. Своєю поінформованістю в тім, що діється в Австрії, завдяки свіжим і оригінальним відомостям, правильній їх оцінці, він здобуває авторитет і симпатії. Паралельно разом з Масариком відбувається праця консолідації колоністів, підготовка їх до підтримки акції, оформлення руху для репрезентації на зовні.

Бачучи безпорадність і необізнанність французів у справах середньої Європи, він звиряється у своїм плачі добитися участі у мировій конференції. Засобами для цього в його очах була пропаганда створення власної армії і поставлення їй такі умови, щоб певна частина її існувала в часі мирової конференції, а не була цілком знищена. Гарантіями в досягненні цілі мають бути участь у війні, признання з боку союзників, можливі договори з ними взагалі, як вступлюється автор, можлива більша кількість «faits accomplis», котрі утруднювали б відступ союзників, звязанних формально з їх цілями, від вимог визвольного руху.

Подібна праця мусіла зустрітись з рядом перешкод. Чужинці були непоінформовані у справах руху й впливові групи домашніх австрофілів — великі фінансисти, що мали інтереси в Австрії, — боялись потерпіти од її розділення; на перешкоді був і Ватикан з його прив'язаністю до Австрії. Найбільше значіння мала відсутність у союзників плану. Соціалісти союзницьких країн у вимозі розподілу Австро-Угорщини бачили затягнення війни. Думки, що її можна відділити від Німеччини; сумніви їх що-до управненности емігрантів виступати від імени цього народу, наренші формальні вимоги міжнародного права (ще й до цього часу навіть чеські прав-

ники не можуть погодитися про те, з якого часу існує чехословацька Республіка). В середині руху треба було поладити внутрішні відносини колоній що стогнали від особистих суперечок, відібрати їм права самостійної політичної акції, забезпечити їх послух й підтримку для центральної організації й, нарешті, зв'язок з домом, батьківщиною, що подавав би інформації, потрібні для акції, та гарантував би сприятливу тактику домашніх політиків, аби усунути у союзників всі сумніви про управненість емігрантів виступати іменем цілого народу.

Усі ці справи поруч з творенням армії випали на долю Масарика, Бенеша і Штефаника. Але Масарик і Штефаник, перебуваючи увесь час у роз'їздах, мусили лишити працю в центрі і в Франції на Бенеші, а з від'їздом Масарика й Штефаника до Росії (1917 р.) уся акція дипломатична й військова на теренах Зах. Європи, де рїшалась доля війни, впала на д-ра Бенеша.

Першим кроком до успіхів в дипломатичній праці було створення армії. Франція до приходу американських вояків весь час потребувала жовнірів і тому обставини для цього тут сприяли. Але вояків треба було збирати з колоній, потрібно було здобути право використати чехословацьких полонених у Італії й Росії та перевозити їх для формування до Франції, що поруч з браком старшинства дуже затягало справу витворення армії як з боку технічного, так і дипломатичного. Одначе прецедент Франції давав підставу домогатися створення армії в Італії й Росії. З становища керівництва «одбоје» було необхідно забезпечити за собою політичне керування армією, признання армії на окремих фронтах за частини єдиної чехословацької армії. Тут Бенешеві серед тяжкої дипломатичної й організаційної праці прийшлося зайнятися вивченням військової науки, аби могли виступати при пертракціях у технічних питаннях, що часто плелися з політичними.

Найбільш дипломатичної праці д-р Бенеш відбув у Парижі, Лондоні й Римі. Його тактикою було завше здобути в одного союзника, вирвати у другого і в третього, гарантуючи старе й доповнюючи зроблені вже осягнення, домогатися нових уступок. Від дозволу створення армії, визнання права її політичної репрезентації, він переходить до вимог признання самостійности: не вважаючи на клявзулі міжнароднього права, домогається признання Національної Ради за національну тимчасову владу, нарештє, доводить справу так далеко, що підписує, як рівний союзник, конвенції. Його увесь час лякає можливість закінчення війни раніш, ніж буде гарантовано чехословакам вступ на мирову конференцію, і він сам гарячково працює, щоб не спізнитися. Має повну рацію його твердження, що, почавши свою акцію в гірших умовах ніж югослов'яне й поляки, він осягнув до мирової конференції більше за них.

Д-р Бенеш дає характеристику політики окремих держав що-до чехословацького визвольного руху в різних стадіях його розвитку. Вона мінялася під впливом власних інтересів кожного союзника, сили руху й положення на театрі війни.

Більш усього місця він одводить політиці Росії царської й революційної, зазначаючи, що докладніший виклад її мусить подати з огляду на внутрішні політичні відносини в Чеській Республіці. На підставі відомих фактів він констатує, що для царської Росії на першім місці були інтереси в Туреччині, на другім — справи Галичини Східньої й Польщі та питання югослов'янське. «Справи чехословацькі були спочатку для Росії дуже теоретичними, а коли з'явилися в конкретній подібности, природно стояли на останнім місці», — каже він (стор. 293, І. ч.) Для царської Росії був страшний революційний і радикальний характер руху та його зв'язок з Західньою Європою. Успіхи там викликали стремління відсепарувати чехословацький рух на теренах б. Росії від паризького керівництва та робити йому перешкоди, аби забезпечити Росії рїшаючу до нього ролю. Тому керівництво «одбоје» вітало російську революцію телеграмою Масарика до Мілюкова, який на неї відповів згодою на побажання першого, а крім того дав інтерв'ю до російської преси, де обстоює розділення Австро-

Угорщини. В самій практиці відносин між революційною Росією і чехословацьким національним рухом революція не усунула застереження Росії до нього. «За царського режиму було недовір'я до чехословацького руху, що він є надто ліберальний, за нової ситуації було обтяжуючою обставиною те, що наш рух виник і легально існував уже за царизму. Крім того деякі чинники, як наприклад Керенський, побоювалися, що національний чехословацький рух і особливо чехословацькі військові відділи могли б бути політично й військово небезпечним прецедентом для аналогічних вимог українців, поляків та інших національностей Росії» (ст. 330, 1 ч.).

Про Україну в книзі згадується де-кілька разів, зазначається, що проф. Масарик склав умову з Центральною Радою про взаємні приятельські відносини, аби забезпечити існування армії на українській території. Про стремління Українців до незалежності говорить д-р Бенеш в зв'язку із зростом числа симпатичних пригноблених народів у Зах. Європі, викликаним ідеями Вільсона, російською революцією і розвитком ідеології війни. «Наводжу всюди українців, яко один з чинників, що взяли практичну участь у цій русі. Бо один час була в союзницьких землях досить сильна тенденція до самостійної України. Проф. Масарик і я завше в тім питанні боронили становище: ніколи цілковита самостійність (nikoli uplna samostatnost), але розумна угода з великоросами про децентралізацію» (стор. 79. II. ч.).

Цікавою є згадка про україножерські погляди д-ра К. Крамаржа, які останній висловив на нараді делегації Національного Комітету («Narodniho Vubogu»), котрий керував чеською політикою на батьківщині, з д-ром Бенешом 28 жовтня 1918 р. у Женеві. «Про Тешінське питання і про наш спір з поляками говорили ми дуже докладно; не були ми цілком єдині в одній речі. Д-р Крамарж був у Женеві того погляду, що ми би мали допомагати полякам у справі Східньої Галичини, як що ті будуть за розумне і для нас приємне вирішення Тешінського питання. Доводив це тим, що Східня Галичина, заморена австрійським українством, була би для Росії лише обтяженням. Я спочатку був проти цього, боронячи в питанні Галичини нейтральність, аби нам то Росія не могла в будучині витикати. Формулував ці застереження також на письмі в листі до д-ра Крамаржа. Пізніше я прийняв становище сприятливе для поляків, однак просив відразного ухвалення у Крамаржа і постанови влади. Крамарж запропонував питання владі, становище своє захистив і мене про те на письмі повідомив».

У книзі крім докладної історії чехословацького визвольного руху, його програму й тактики, читач знаходить оцінку окремих подій в часі війни, аналізу цілей обох ворожих сторін і їх поступовання, докладний опис рішучих моментів, цікаві характеристики впливових діячів, а по-за тим докладне подання технічних прийомів, якими було користано в боротьбі з чехословацького боку. Для українців, що цікавляться епохою великої війни й національним відродженням народів, книга має чималий інтерес.

Junior.

Лист до редакції.*)

Високоповажаний Добродію,
Папе Редакторе!

Коли я взявся за перо, щоби написати Вам цього листа, то виною цьому Ви самі, і тому, коли б навіть цей мій лист Вам не подобався, коли б Ви з

*) Охоче даємо місце цьому листу видатного українського громадянина, з огляду на велику вагу порушеного ним питання, хоч і не поділяємо оптимізму автора що-до шляхів та легкоти вирішення цієї справи. Ред.

ним не згоджувались, і думки, висловлені в нім, уважали еретичними, — «мусите» його умістити.

Річ в слідуючій: число перше «Тризуба» за біжучий рік — святочне число — Ви уклали, так любовно, так цікаво й так чуло, обдарували нас такими певними надіями — («Чекати вже недовго: Новий Рік наближує нас до України»), — що я справді захопився й повірив...

Але,.... повіривши, — жахнувся:

Так, справді: події цілком об'єктивно вказують, що ми наближаємося до України, що цього дня ми ближче до неї, ніж коли б то не було раніше, що перед нами може не за горами надзвичайні завдання, найвідповідальніша акція...

Але... в якому вигляді ми стоїмо перед цією акцією, ми, — роскидані по цілому світі, ми, невідготовані, непоінформовані, розбиті на десятки гуртків з старими схемами й забобонами і... без основного плану й програму.

Так, я говорю про нас, про українську еміграцію, що носить горду назву політичної еміграції, але, по суті, на 99 відс., є українським обивателями, що «проживають» за кордоном...

Що ми є власне цими «безобідними» обивателями, — тому доказів і ознак дуже багато, але основною ознакою і убійчим доказом цього єсть один маленький «факт»: ми не маємо своєї щоденної преси.

Ми встаємо й лягаємо спати, тягнемо тижні і місяці, ба й роки, ба скоро й десятирок років, ми все частіше заглядаємо до чужих «przeгляд-ів» й «hlid-ok» обертаючись в маленьких «місцевих» обивателів, а Україна все далі кудись відходить од нас, застилаючись туманом, бо... хто ж нам про Україну нагадає, хто нам що дня про неї скаже, хто зацікавить, хто до якоїсь акції заохотить.

Звичайно, хто-ж, коли ми не маємо своєї преси.

Як-то не маємо? — може здивуєтесь Ви. А загально-українська преса, а наші численні емігрантські видання?

Але умовимся наперед: не будемо говорити про загально-українську пресу, звязану з певними нашими територіями. Це окрема справа, — про ню можна, а може й треба б дуже багато поговорити, але сьогодні не про неї річ: ми маємо на увазі спеціально й передовсім «нашу» емігрантську пресу.

І ось тут-то, власне, починається те, що може видатись Вам «срес'ю».

Так ми, українська еміграція, свою пресу мали й маємо. Не рахуючи численних тижневиків, двохтижневиків, місячників, кварталників, загальних, спеціальних, ілюстрованих і звичайних, що виходили у Тарнові, Варшаві, Каліші, Львові, Відні, Празі, Берліні, Парижі, Подєбрадах, Ченстохові, Вадовицях й ще в десяткові міст, — що жили, цвіли, нїділи, умирали й знову воскресали, — ми й зараз маємо не менш десятка своїх органів, — тижневиків, місячників, неперіодичних видань — і... все-ж ми не маємо своєї преси...

Ми не маємо своєї щоденної, — я пікреслюю: — щоденної газети, того органу, який би регулярно, систематично говорив би про нашу справу, — говорив-би нам, нашим приятелям й ворогам, який-би щоденно будив нашу думку, об'єднував нас, роскиданих по цілому світу, кидав би гасла, підказував ідеї, підіймав до акції.

Правда, воно дивно і ніби зайво янось доводити необхідність нам мати щоденну газету, — це ж така ясна річ, — але, з другого боку, ще дивніше усвідомлювати собі, що ми, така численна еміграція, такої великої держави, еміграція з таким поважними культурно-науковими центрами і живемо, як мужики в глухому селі.

Що ми — в центрі Європи, в таку надзвичайну епоху, можливо, на порозі таких важливих для нас подій, — миримось з відсутністю того, що творить душу кожної громади, акції, руху.

Миримося, так ніби нас лише десяток дядьків, що зійдуться на колодах-коло монополії і розкажуть один одному всі новини, а не десятки й сотні тисяч козацтва, старшинства, інтелігенції, молоді й людей всякого звання, може ще й не вповні свідомих, що роскидані не те що по державах Європи,

а буквально по цілій земній кулі, звідки просять, благають рідного слова, вістки, поради, наказу...

Миримося в той час, коли Україна жадібно ловить кожну звістку «з того боку», коли вона шукає, потребує, правдивої інформації, вільного слова.

І це при тій умові, коли ми маємо своїх талановитих письменників, поетів, публіцистів, журналістів, що хочуть працювати, творити, але, за браком трибуни, читача, гаснуть, одцвітають, — марнують свій хист.

І так: на Великій Україні є де уміщати, але не можна писати, на еміґрації — можна писати, але нема де уміщати. Стан, ліпше якого ворог не міг собі й уявити.

А до того ще й нова обставина: до нас горнутья Донці, Кубанці, Терці, з нами затискає все тісніші звязки Грузія, Азербейджан, Горці півн. Кавказу: — Україна ходом подій висувається на чоло цілої визвольної акції на Сході Європи, і ми — без щоденної газети.

Ви скажете: добре, — справа ясна. Як допомогти ділу?

Отож я й дозволю собі повести річ далі. Я висуваю два твердження: Перше — справа щоденного українського орґану — є справою всіх державних, громадських і партійних чинників української еміґрації, вона є ділом чести й обов'язку цих чинників: друге — при щирому бажанню й спільних зусиллях цих чинників — у нас може повстати щоденний великий й багатий орґан преси.

І перше й друге твердження — дуже ясні. І коли б наші чинники, про яких я згадую вгорі, перейнялися ними, прийняли їх, то — я думаю, більше, я певен, що незабаром ця величезної для нас ваги справа здійснилась би: моральна й фактична активність наша надзвичайно піднеслася б, а ворог мав би дуже неприємну несподіванку.

Вище я сказав, що утворення щоденного орґану преси є обов'язок наших політичних і громадських чинників. Дозволю собі це пояснити: так, обов'язок, моральний обов'язок наш, як української демократії — виконання її партійних програмів і політичних лозунгів та обцянок.

І, справді, будьмо трошки справедливі: ми, т. зв. кваліфікована українська інтеліґенція, сидимо по європейських центрах, — до наших послуг безплатні бібліотеки-читальні, ми володіємо мовами і, хоч не маємо власної газети, але читанням чужої численної преси непомітно для себе заміняємо відсутність своєї. Але при цім ми забуваємо, що українська еміґрація — це ж не тільки ми, це ж десятки й сотні тисяч людей, що живуть не по європейських центрах, а в глибокій провінції — рубають дрова, в лісах Біловізької Пущі, копають вугілля у шахтах Франції; служать у війську в пустинях Африки; що їм не прислужують багаті бібліотеки — читальні й не мають вони часу до них ходити, бо у них цілоденна тяжка фізична праця, по якій, ради спочинку, їм приємно протягнути руку по своєю газету, і то не для того, щоб розбратись в тонкостях ідеології і взаємній лайці, а почитати, що пишуть з України, що робиться на світі, та як стоять «наші» справи. І от, не тільки ради себе, а в першу чергу, для широких мас нашої еміґрації, коли хочете, для нашого селянства й робітництва, що повірило нам і пішло за нами, ми повинні згадати про свої соціалістичні й демократичні гасла й принципи й перевести ось тут, на еміґрації, цю демократичну «реформу». Ця «реформа» — є нашою національною потребою, а разом і нашим політичним обов'язком.

В другім твердженню я сказав: захочемо — зробимо. І, дійсно, це так. Яким чином? Про це було б дуже довго говорити. Але аби була добра воля. Порозумітись листовно, з'їхатись, порадитись і щось би таки ввадили. Бо хоч своє перебування в Європі ми й не зовсім використали, але все жде що зробили, де-які звязки маємо. І коли б одних звязків було б замало, то помогли б другі треті, і справу ми все ж довершили б. Кажу, коли ми чогось всі хочемо і спільно йдемо до мети, то неодмінно здобуваємо. Шкода тільки, що це буває у нас надзвичайно рідко.

Як практично справу перевести? Я пропоную, щоби кожна українська партія, організація й поодинокі люди, котрі рахують, що їх ця справа

обходить, написали б. п. Редакторів «Тризуба» листа чи висловили б свій погляд в пресі, а тоді редакція «Тризуба» може не одмовилась би взяти на себе ініціативу, скликання відповідної наради чи з'їзду, що й розпочали б саму акцію.

Але, пишучи це, я уже бачу, «покивання главою», — мовляв, фантазії, все це легковажний оптимізм. Штука сказати: дістати грошей на щоденну велику газету. Хто Вам їх так таки зараз й дасть!

І от на це нашим скептикам я наважуюся одповісти: коли ніхто не дасть, то, на поганий (а може й на добрий?) кінець, ми й так уже сьогодні маємо можливість видавати свій щоденний часопис. Скажу більше; ця можливість була у нас увесь час на еміграції, тільки наша розпорошеність розбитість, ворогування й приватно-власницькі інстинкти робили те, що щоденної преси (після «Української Трибуни») ми не мали.

Ви спитаєте, — яка ж це можливість? — Маю «нахабство» відповісти страшною ересю: це об'єднання і зреформування в щоденний часопис всіх тих тижневиків, двохтижневиків, місячників і неперіодичних органів, які сьогодні має наша наддніпрянська еміграція та ще в додаток до них, хоч-би й на «федеративних основах», — Кубань. Ці органи такі: «Тризуб», «Студентський Вістник», «Нова Україна», «Розбудова Нації», «Табір», «Військова Справа», «Вісти У. Ц. Комітету у Варшаві», «Бюлетень У. Ц. Комітету у Кракові», «Український Інвалід», Кубанський «Наш Край», «На хвилях Кубані». Всього поверх десятка. Не ругаюся, що перелічив усі: дуже можливо, що про існування 2-3 органів забув або не знав. Напів-еміграційні органи маємо також в Америці... Але й переліченого уже вистарчас на 20 великих чисел щоденника. Не стає ж, значить, на 4-5 номерів у місяць. Одначе, це вже, порівнююче, дрібниця: коли знайшлось на 20, найдеться й ще на чотири, бо щоденна загальна газета має незрівнянно більший попит, ніж льокальні чи партійні журналчики.

Тут передбачаються інші «страхи». Як ці органи, — різних течій, напрямків і «професій» — погодити й об'єднати? Це-ж, мовляв, неможлива річ. Одначе, тут я мушу сказати слідує: серйозно беручи, нічого страшно-го, і неможливого у цій справі нема, тільки наше громадянство звикло аж надто багато і в занадто темних тонах про ці якими противенства, непримиримості і ворожнечу говорити. І от так—хто найменше робить, той найбільше про ці «страшні відносини» кричить... В дійсності ж, коли брати справу конкретно та розглянути зміст всіх хоч-би зазначених вище періодичних органів, то й вийде, що, за винятком одної двох статей, увесь цей матеріал любісенко може сплотивити разом, спричиняючись лише до повности й ризикоманітності. Та й справді: хіба статті наших старих діячів і досвідчених журналістів, що виступають у «Тризубі», — не мусіли б прикрашати собою сторінок великого всемігрантського щоденника? А прекрасні, можна сказати, блискучі нарис М. Шаповала про місто й село на Україні, хіба не шкода, що вони губляться в грубому неприступному для широких мас журналі, в той час, коли над ними мусить замислитись кожний українець. І чому низка цікавих статей та інформацій із «Студентського Вістника», сміливих думок із «Розбудови Нації» — й цінних праць наших військовиків загигають на сторінках цих мінімально поширених органів? А з братами Кубанцями нам може пора переходити й од слова до діла: поки об'єднаємося чи сфедеруємося на своїй землі, то спробуємо поки що тут, на папері. Тай взагалі згадаймо: колись же писали ми всі — і с.-р., і с.-ф., і с.-д. в єдиній газеті, що видавав «буржуй-поміщик», — і нічого — все йшло на добро української справи.

І от мали-б ми щоденний орган.

А як би виграли од цього усі: і читачі, і автори і навіть ті угруповання, що тепер закладають свої окремі органи для ширення своїх ідей. І, справді, — тепер, за одиничними винятками, ці всі окремі журналчики — такі блаженські, анемічні, круг поширення їх такий тісенький — лише люде, зв'язані з органом партійно чи професійно, — що все сильніше, що там з'являється, — минає тому непомітно, не бачучи широкого читача, не притягаючи належної уваги до серйозних часом справ і не даючи жадного задоволення

ні авторам, ні людям, що коло тих журнальчиків працюють. Вони виникають і зникають, як булька на воді, — і згадаймо — скільки їх у нас за час еміграції було й минуло, не залишивши жадного сліду й спомину, не перейшовши часто за межі того міста, в якому вийшли, не кажучи про якийсь ефект на Україні.

Звичайно, я не кажу, що таке об'єднання — операція легка. Я лише тверджу, що вона можлива й дуже корисна. Але, — звичайно, вона потребує од людей де-чого; здібности підвестись вище «власного подвір'ячка», уміння трошки обмежити себе і підпорядкуватися загальному інтересові, нарешті, дійсного зрозуміння того, що на сьогодні, в українській справі, ще в 99,9 випадках можуть спільно й поруч працювати представники самих ріжних партій, один другому не заважаючи, на добро нашого визволення....

Прийміть, Пане Редакторе, вислови моєї щирої пошани до Вас — Український Емігрант.

8-II-28 р.

З міжнароднього життя.

— Панамериканська конференція. — Міністерська криза в Німеччині. — Большевицькі кредити.

Закінчено в Гавані панамериканську конференцію. Конференція ця була шостою по черзі, приймала в ній участь двадцять одна республіка і тяглася вона довше як місяць. Одчиною було її з великою урочистістю. На відкриття приїхав сам президент Сполучених Штатів Північної Америки Кулідж в супроводі 85 делегатів, серед яких були найвидатніші державні мужі; є відомо, що американський президент візжає по-за межі своєї батьківщини лише у випадках особливої важливости. Промовою Куліджа і розпочата була конференція.

Порядок денний наче б то не вимагав такої помпи. Були там поставлені правда, питання про новий статут Панамериканського союзу, про кодифікацію права та обов'язків суверенних американських держав одна перед одною, але більшість точок зводилася до проєктів ріжного роду конвенції з обсягу приватного міжнароднього права. Промова Куліджа та деякі вияви, що сталися за час перебігу конференції, дають можливість зрозуміти, чому саме шостій конференції північна американська республіка надавала такої великої ваги.

По-перше, треба було заспокоїти Європу, де зовнішня політика Сполучених Штатів, які не ввійшли до Ліги Націй, викликає тривогу до такої міри, що частина європейської політичної опінії нахильна була вбачати в Панамериканському об'єднанні безпосередню загрозу для женеvської міжнародньої установи та для європейського континенту взагалі. На цю адресу Куліджем були сказані такі слова: — Існування Панамериканського союзу не тягне за собою антагонізму ні до якої будь іншої частини світу, ні до якої-будь іншої установи.

По-друге, розмах могутности Сполучених Штатів Північної Америки, особливо після великої війни, став такий великий, поширення її впливів виявлює з такою силою, що всі інші американські республіки кожного дня відчувають його і непокояться. На цю адресу Кулідж сказав: — Самі малі та самі слабкі нації говорять тут, на конференції, з тим самим авторитетом, що й самі великі та самі могутні. Ми мусимо об'єднатися, аби забезпечити ті умови, в яких наші республіки матимуть волю та відповідальність виконати свої власні завдання своїми власними силами. —

Промову Куліджа, пересякнену благородними почуттями та принципами, конференція вислухала з ентузіазмом і він од'їхав. Практичну сторону

справи переводили його заступники, даючи провід цілому напрямку праці. Прямовано було її в такий спосіб, щоб по можливості замкнути всю роботу в рямах технічних питань та не припускати, чи пригашати питання політичного характеру. У цьому виявилася третя мета делегації Сполучених Штатів Північної Америки, що її не видно було з промови Куліджа. Не по якомусь визнаному праву, а по силі факта велика північно-американська республіка з самого початку має на конференції переважний голос, і всі справи вирішуються там так, як то відповідає її інтересам. Треба було, щоб ні в статуті, ні в методах Панамериканського союзу не зайшло, принаймні поки-що, жадної зміни, щоб все зосталося так, як воно було й раніше. Цього пощастило досягти. Гострі питання про зміну статуту, про абсолютну заборону якої-будь інтервенції до внутрішніх справ то-що, — все це одкладено на майбутнє. Конференція задовольнилася тим, що прийняла шерег конвенцій про приватне міжнародне право, про комерційну авіацію, про права азилу, про права чужинців і т. и. З політичних виявів перейшла лише резолюція про заборону всякої наступної війни. Але для центральних, а почасти й південних американських республік така заборона безперечно має чисто декларативний характер.

Сьома конференція Панамериканського союзу відбудеться в 1933 р. в Монтевідео, а до того часу гегемонія Північної Америки над центральною та південною, навіть, і на вигляд залишиться недоторканою.

* * *

Більше року в Німеччині стояв у влади так званий четвертий кабінет Маркса, що спірався на коаліцію з буржуазних партій, а саме: націоналістів, баварської партії, народньої партії та католицького центра, до якого належав і сам Маркс. Четвертий кабінет одзначався од третього тим, що в ньому місце демократичної партії зайняли націоналісти, які до того стояли в горячій опозиції до кожного республіканського уряду. Тепер коаліція розпалася, а разом з нею впав і кабінет Маркса. Коаліція розійшлася не під ударами парламентських своїх противників, а розкололася із середини. Дві групи — народня партія та католицький центр — не могли зговоритися що-до шкільного закону: Центр стояв за посилення в школах професійного впливу, народня партія — за знищення його. Президент, вважаючи на те, що уповноваження парламенту наближаються до кінця, бо весно мають одбутися вже вибори, не прийняв демісії кабінету, а запропонував йому залишитися у влади в якості ділового міністерства. На тому поки-що й стало. Мабуть так залишиться й до виборів, після яких настає час для утворення тої чи иншої урядової коаліції; чи то з груп правого чи то лівого центра, як це вже було в Німеччині за останні роки. Якись комбінації вряд чи можливі, бо німецькі політики не передбачають, щоб вибори внесли якись різкі зміни що-до взаємовідношення партійних сил у парламенті. Упадуть в силі, як гадають, хіба що комуністи, а за їх рахунок трохи збільшаться соціал-демократи, але комуністи в Німеччині давно вже стоять по-за межами яких будь політичних розрахунків.

* * *

За останній час помітна рухлива чинність представників СССР за кордоном. Шукають кредитів, шукають літерально по цілому світу. Шукають, але поки що не знаходять.

У Сполучених Штатах Північної Америки хотіли вони знайти засоби, скориставшись для цього формою своєрідної залізничної позики. Випустили в доларах облігації на збудування туркестансько-сибірської залізниці, стали продавати їх малими купюрами американцям з обов'язком платити відсотки доларами в певних американських банках. Департамент закордонних справ, дізнавшись про це припинив большевещівську операцію, а на спробу совітського комісара закордонних справ нав'язати зносини одповів тим, що вирішив не давати жадної відповіді на його ноту

Аналогічна річ сталася з більшовиками і в Швейцарії. Щоб нав'язати зносини, більшовики вислали своїх людей, що мали німецькі паси. Щоб заохотити швейцарців, зроблено було невеликі замовлення на де-які машини, а потім заговорили про кредити. Але не повелось. Останні відомості говорять про те, що швейцарські чинні кола в рішучий спосіб спротивилися просяканню більшовиків до їх території і скептично поставилися до більшовицьких грошових змагань.

Про такі самі наслідки повідомляє преса і в Японії, де більшовицькі торговельні та дипломатичні представники марно досі змагаються за ціну ріжних політичних та економічних уступок роздобути кредити в японських ієнах.

Застигли, як відомо, і франко-совітські пересправи, — одна з великих більшовицьких надій, як тільки зайшла справа про кредити. Тим самим характером означаються й розпочаті цими днями берлінські переговори з більшовиками. Німеччина свого часу, єдина з європейських держав спокуючися послужити совітам великим кредитом в 300.000.000 марок, але наслідок того був такий, що одбив, здається, у німців усяку охоту кредитувати більшовиків далі.

Ці горячкові вишукування, кредитів преса пояснює колосальною економічною кризою, що знову нависла хмарою над совітами. Як на доказ, вказують на те, що більшовики видали недавно печуване в світі розпорядження, а саме — заборонили ввозити до СРСР їх власну валюту — червонець. В емігрантських колах посміюються, що за більшовиків навіть червонець став емігрантом і позбувся права на поворот до батьківщини. Як на це будуть реагувати європейці, поки ще не видно, але здається, що на цей раз совітам тяжко буде вискочити з того фінансового болота, куди вони загнали самих себе.

Observer.

З преси

В додаток до тих звісток, які навели ми в передовиці про «успіхи» позички зміцнення сільск. господарства на Україні, подаємо тут кілька характерних деталей. Як повідомляють «Изв.» ч. 38. на Україні

«хлебозаготовителі, которим дані облигации для распространения среди крестьян ссыпавших зерно, «всучивают» эти облигации крестьянам вместо денег».

Газета пише про «недовольство крестьян»: щеп пак — і збіжжя вдерли, і грошей за нього не платять, силуючи приймати папірці, нічого не варті, яких ніхто, як ми бачили, не хоче брати.

В тім же числі газета, ствердивши, що на Київщині:

«кампанія переводиться слабо і наслідки її мало значні»,
подає такий побутовий малюнок:

«В де-яких районах трійки що-до реалізації позички існують тільки на папері. Багато з голів сільських совітів ставляться байдуже до кампанії. В селі Мироновці агітаційний матеріал, що його прислано було з центру, совіт використував, як папір для листування. Село придбало позички тільки на 12 рублів».

* * *

В «Revue Diplomatique» ч. 2.053 за місяць січень ц. р. в огляді подій уміщено замітку п. Емілія де Фремері про свято 22 січня, що одбулося в Парижі і про яке ми вже подавали.

Подаючи про це свято, влаштоване в клубі «France-Orient»,

«Revue Diplomatique», — пише автор, — яка ще в 1910 році предвіщала повстання Польщі і утворення Великої Сербії, попереджує тільки події, вітаючи відродження тої країни, яка була великою, і яка вже готова знову такою стати».

Автор так кінчає свою замітку:

«Треба, щоби Франція звернула увагу свою до берегів Чорного моря, де 35 мільйонів людей хочуть бути хазяїнами на своїй прекрасній і плодородній землі».

З свого боку зацікавлення українськими справами з боку такого серйозного органу, як «Revue Diplomatique», що існує вже більш як півстоліття і яка має значні впливи і читається не тільки у Франції, — це зацікавлення мусимо з приємністю одмити.

О д Р е д а к ц і ї

З технічних причин наступне число „Тризуба“ вийде в неділю 25 березня с. р. Замість того має вийти покажчик «Тризуба» за роки 1925-26-27.

В і д А д м і н і с т р а ц і ї « Т р и з у б а ».

Адміністрація «Тризуба» просить п.п. передплатників при посиланні грошей на поштовеkonto Редакції помічати обов'язково на самому переказі, на що саме призначаються гроші. В противнім разі гроші будуть зараховуватися як дар на видання і ніякі претензії прийматися не будуть.

Рада Української Православної Парафії у Парижі оповіщає, що в неділю 4-го березня с. р. відбудеться в Українській церкві 96, Бульвар Огюст Бланкі. Париж (13), служба Божа о 10.30 год. ранку.

Рада Парафії

В статті Ст. Сірополца, уміщеній в «Тризубі» ч. 8 (114), трапилися такі друкарські помилки:

на д р у к о в а н о
на ст. 14, 16 рядок з гори — «текст»
на ст. 15, 17 рядок з гори — «2-ге»

с л і д ч и т а т и
— «трест»
— «с»

Хроніка.

3 Великої України

— Ухвалено «Український правопис». 6-8 лютого в Харькові відбулося засідання президії державної правописної комісії, в складі: наркомосу М. О. Скрипника (голова президії), А. Т. Приходька (товариш голови), академіка А. Ю. Кримського, проф. О. М. Синявського та представника ДВУ — С. В. Пилипенка.

Президія переглянула весь «проект українського правопису» та остаточно розв'язала трудні питання нашого правопису (правопис чужомовних слів).

Голові президії М. О. Скрипникові доручено написати загальну передмову до «Українського Правопису», акад. А. Кримському коротку історію українського правопису, проф. О. Синявському — історію праці правописної комісії та Г. Голоскевичу — скласти докладний покажчик-словник до «Правопису».

Остаточно зредагувати ухвалений «Правопис», доручено проф. О. Синявському.

У травні-червні «Правопис» має затвердити Совнарком і тоді він набуде обов'язкової для всіх сили. («Пр. Пр.» ч. 36).

— Геологічний Музей. Укрнаука затвердила на директора геологічного музею, що його організують у Києві при УАН, акад. Тутківського («Пр. Пр.» ч. 41).

— Підручник бібліо-

графії. Науковий Інститут Книгознавства закінчив з ДВУ переговори в справі видання книжки відомого чеського бібліографа Жівного «Підручник Бібліографії». Ця книжка уявляє собою перший науковий підручник бібліографії, що вперше виходить українською мовою на терені СРСР («Пр. Пр.» ч. 41).

— Всеукр. з'їзд робітників преси. 15 лютого у Харькові відкрився Всеукр. з'їзд робітників преси. («Пр. Пр.» ч. 41).

— Пенсія удові худ. А. Ждахи. Ще 8 вересня минулого року у великій бідності в Одесі помер відомий укр. маляр Амвросій Ждаха. Після нього залишилася дружина його, що дуже бідус. Аж тепер тільки Одеській політосвіті доручено обслідувати спадщину художника та порушити питання про призначення удові пенсії. («Пр. Пр.» ч. 43).

— Дніпрельстан. Як відомо, Дніпровське держпароплавання й управа водшляхів не погодилися з розмірами шлюзів, що їх запроєктував проф. Олександрів. Центральне управління водшляхів і наркомшляхів теж не погодилися з встановленими розмірами (17 метрів) та вимагали збільшити ширину шлюзів до 19,5 метрів. Тепер Київська управа водшляхів дніпровського водозбору одержала повідомлення від технічної ради Дніпрельстану, що вона погодилася встановити ширину шлюзів на 18 метрів. Остаточно цю справу ще мають з'ясувати в центральних транспортних організаціях («Пр. Пр.» ч. 35).

На українських землях

На Волині, Холмщині, Підляшшю та Поліссі.

— Нова укр. газета. В Холмі цими днями почне виходити велика краєва газета «Життя Холмщини і Підляшшя». Газета буде безпартійною і лояльною до Польщі та буде підтримувати польсько-український блок. («Укр. Нива» ч. 16).

— Українській гімназії Луцьке братство св. Чесного Хреста асигнувало для гуманітарних цілей 300 злотих. Гмінна рада в Новому-Дворі внесла до бюджету на рік 1928 для луцької гімназії 400 зл. Гмінна рада в Піддубцях Луцького пов. призначила для гімназії бюджетово тисячу злотих. («Укр. Нива» ч. 16).

— Культурний рух на селі. В с. Мощаниця на Грубешівці (Холмщина) існує філія т-ва «Рідна Хата», до якої вже вступило до 50 членів. Зголошення нових членів продовжується. Вступають селяне і старшого віку. Недавно виставили п'єсу «Борці за мрію». Вистава мала великий успіх. Члени т-ва «Рідна Хата» беруть участь не тільки в освітньому, але й громадському життю. Через це воно знаходить серед населення все більше прихильників. («Нове Життя» ч. 12).

— Повінь у Луцьку. Виступила з берегів річка Санайлівка, доплив Стиру. Вода залила 5 домів. Коло 25 родин евакуйовано. Рівночасно вода підноситься і в річці Стиру. Сапери висаджують динамітом більші криги, що зібралися перед мостом біля Красного і Рожича. («Діло» ч. 33).

— Праця РНО. За останні дні розвинуло на Волині та Поліссі передвиборчу кампанію РНО («Русское Народ. Об'єднання»). Воно домагається від-

криття на Волині та Поліссі замість укр. шкіл — московських, залишення церковно-слов'янської мови по церквах замість української і т. д. («Укр. Нива» ч. 17).

В Галичині.

— Новий процес за шпiонаж. Перед окружним судом в Чорткові цими днями має розпочатися карна розправа за шпiонаж, 11 обвинувачених. Всі обвинувачені є українці з околиць Дрогобича. Всіх їх боронитиме д-р Володимир Електрович, адв. в Чорткові («Діло» ч. 38).

— Трус у голови «Просвіти». Львівська поліція 14 лютого зробила трус в приватній помешканні у голови Львівської «Просвіти» п. Галушинського. Трус тривав від 6 до 10 год. вечора. Проводило його сім поліційних урядовців. («Діло» ч. 36).

— За права укр. мови. На засіданню Львівської прибічної ради з 9 лютого прочитав радник Децикевич інтерпеляцію радного клубу до комісара уряду Стшеляцького в справі допущення укр. мови до нарад прибічної ради. («Новий Час» ч. 20).

На Буковині

— Пам'яті укр. патріотки У Вижниці померла бл. п. Ганна Москва. Покійна належала до людей, яких у нас — українців — бракує, іменно до стану купецького. Небіжниця була ширсю укр. патріоткою. Як своїй найближчій рідні, допомагала вона, де лише могла, і наче мати опікувалася сиротами. Не було у Вижниці укр. т-ва, де би покійна не була членом основоположником, а усе народне життя до 1908 р. концентрувалося у її склепі. Тут відбулися перші збори вижницьких бурс, філії «Руської Бесіди», вижницького «Бояна», «Народнього Дому» і «Жіночої Гро-

мади», якої покійна довгий час була головою і переболіти мусіла її розв'язання. Взагалі народню долю і недолю відчувала вона як свою власну. Не одне гарне діло мала ще на думці зробити покійна: Не судилося: Земля хай буде їй пером. («Рідний Край». ч. 7).

Газетні звістки.

— »З а д в о м а з а й ц я м п«. В Харькові відбулася цими днями Всеукр. партійна кіно-нарада. Партійна, бо скликана вона заходами ЦК КПБУ, а її метою було обговорення питання, як би використати всеціло кіно для пропаганди большевицьких ідей та поширити його так, щоби держава мала з цього, як з свого монополію, прибуток («Новий Час». ч. 20).

З життя

укр. еміграції

У Польщі

— Б а л ь-к о н ц е р т У к р. Студ. Громади у Варшаві. 19 лютого б. р. в великій салі т-ва Техніків відбувся традиційний концерт-баль Української Студентської Громади в Варшаві. Багато праці, зусиль, а навіть сміливості приклала українська молодь у Варшаві, щоби зірвати з давніми традиціями запрошення до участі в концерті на ряду з українськими і першорядних артистичних сил польських, і репрезентувати на концерті лише себе, і то власними і лише студентськими силами. Тим більше, що і в цьому році аудиторія була не менш вибаглива і не менш численна. На концерті можна було бачити багато професорів варшавських вищих шкіл на чолі з ректором університету та б. міністром освіти проф. А. Суйковським, багато вищих урядовців різних міністерств, а між ними міністр торгу й промисловости п. Квятковський, багато представників польського політичного, громадського та то-

вариського світу. Українська колонія явилася майже в повному складі. В програм концерту увійшли виступи українського студентського хору під орудою п. П. Даманчука, струнної оркестри п. Л. Русаневича, сольові співи п. Татяни Назаркевич і Марії Шинкарик. Додатком до концерту були народні танці «Запорожець», «Гонча», які виконали на сцені студенти п. п. Л. Березовський і М. Теодорович. Що-до окремих номерів, то хор виконав такі річи: «Ой зза гори кам'яної», муз. Леонтовича, «На вулиці скрипка грає», — Кошиця, «Ой дїброво темний гаю», «Вечорниці», «Прометей», «Отамане, батьку наш» та інші. У виконанню струнної оркестри саяя почула уривок з оп. «Запорожець за Дунаєм» та «Українську шумку». А п. Назаркевич і М. Шинкарик зібрали бурю оплесків за чудово виконані українські романси.

Танці, що розпочалися опівночі, затяглися до ранку. Під час танців грало дві оркестри. Багато різних несподіванок допомогли примному і веселому настроєві присутніх.

У Франції

— К н ю т а н ж. Заходами Управи Громади в Кнютанжі 12 лютого в помешканні клубу Громади відбулося урочисте святкування 10-ої річниці проголошення самостійности України, а разом і день заснування української армії. На святкування цього урочистого свята зібралася чимала кількість громадян. О 6-ій вечора Головою Громади п. Мироновичем було відкрито свято привітальним словом, який в коротких рисах зазначив пам'ятний для укр. народу день—22 січня 1918р. Національному Вождеві — Головному Отаманові блаж. пам'яті С. Петлюрі і всім полеглим у визвольній боротьбі героям пoboжно висловлено пошану вставанням. Присутніми було проспівано національний гімн. Після того п. Веденський прочитав реферата. По закінченню реферату виступив з промо-

вою п. Діденко, який підкреслив боротьбу укр. народу від давніх давен до останніх часів. Хор під керуванням п. Веденського проспівав національно-патріотичні пісні. В програм входили також декламації, які публіка прийняла з великим ентузіазмом. Декламували пані Чорноморець — «Заплакала Україна» і 12-тилітня дівчинка Олена Галушка — «Отаман слова Франка. Сяля нагородила виконавців гучними оплесками. Свято закінчилося спільною вечерєю.

В Німеччині

— Укр. Науковий Інститут в Берліні. В п'ятницю 24 лютого с. р. відбулася лекція проф. д-ра Мірчука на тему «Г. Скворода — український філософ 18-го століття».

В Америці

— 40-літній ювілей. В Оліфанті мало відбутися свято 40-літнього ювілею існування місцевого укр. братства. Це братство є мабуть найстаршим укр. т-вом в Америці. Комітет для улаштування цього свята приклав всіх старань аби зробити його найбільш імпульсивним («Нове Життя» ч. 5).

БІБЛІОГРАФІЯ.

Prof. D. Doroschenko. Die Ukraine und ihre Geschichte im Lichte der Westeuropäischen Literatur des XVIII und der XIX Jahrhunderts. (відбиток з видання Укр. Наукового Інституту в Берліні) 70 ст.

Автор справедливо одмічає, що в 18 столітті і на початку XIX українців більше знали на заході Європи, як в часи, коли почалася велика війна і революція. Україна ще зберігала в XVIII віці де-що від своєї широкої автономії і ще відогравала ролю певного міжнародного фактора, принаймні в потенції.

Але автор властиво згадує твори не тільки ті, що зв'язані з

XVIII та XIX віками. Він фактично починає свій огляд ще з XVII століття і таким чином назва праці неповні відповідає її змісту. Очевидно автор не міг стисло додержатися поставленого ним собі завдання, бо надто вже приваблиючим був для нього цей XVII вік. Дві події, говорить проф. Д. Дорошенко, звернули на себе особливу увагу західного громадянства: війни Богдана Хмельницького та боротьба Мазепи з Петром I. Саме, інтересом до подій на Україні в середині XVII століття пояснює автор надзвичайний успіх відомого твору *Le Vasseur de Beauplan's (Description de l'Ukraine i t. d.)*. Твір був готовий до друку вже в 1640 р., але перше видання його виходить в 1650 р., а за тим слідує одно за другим видання 1651, 1660, 1661 років. В 1704 р. з'являється англійський переклад, який перевидався ще раз в 1752 р. В 1769 році виходить латинський переклад. В 1780 — німецький переклад. Так само Dubois в своїй історії Польщі (1778 р.) повторює всю працю Боплана. Час Хмельницького настільки цікавив західних людей, що йому присвячені спеціальні праці, напр., праця Chevalier (Histoire de la guerre des Cosaques; и т.д. Paris 1663) або P. Linage de Veauciennes (L'origine veritable du soulèvement des Cosaques contre de Pologne. Paris. 1674).

Багато писалося про Карла XII і разом з тим скрізь в цих творах говорено і за Україну та її великого гетьмана Мазепу, але все ж окремого твору, присвяченого цим подіям; ми не знаходимо. Найбільше ж спопуляризував Україну і Мазепу натурально Вольтер в своїй знаній історії Карла XII (1731 — витримало безліч видань.)

Проф. Д. Дорошенко згадує чимало різних авторів, які в XVIII віці в своїх творах про Росію чи Польщу, в описах своїх подорожів згадують і за Україну. Але найбільше уваги присвячує автор спеціальній праці що-до України. Належить вона перу Scherer'a, що сам походив з Страсбургу, але був дипломатом на

російській та французькій службі. Його відома праця цікава вже своєю назвою: *Annales de la Petite Russie ou histoire des cosaques Saprogues et des cosaques de l'Ukraine, ou de la Petite Russie, depuis de leur origines jusqu'a nos jours i т.д.* (1788 р.). До книжки прикладено історичні документи, добути автором в Києві.

Ще більшу увагу звертає проф. Дорошенко на праці Engel'я (*Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Kosaken i т. д.* 1796р.), про які проф. Грушевський сказав, що це є книжки, які наближаються до наших сучасних наукових вимог. Енгель був фахівцем істориком.

Далі автор одмічає праці Gesue'а про історію козаків (1814р. Париж), працю Gabriel'я de Castalpeau (*Essai sur l'histoire ancienne et moderne de la nouvelle Russie.* 1811). Останні праці одначе з'являються тільки більше чи менше добрими компіляціями і стоять значно нижче праць Енгеля. Що-до XIX віку, то автор ще згадує кілька описів подорожніх по Росії, які зупиняються більш або менш і на Україні. Серед них згадує він праці Nachthausen'а того самого німця, що відкрив російську комуни — «мір».

Проф. Дорошенко одмічає, що він не ставить собі метою повністю вичерпати всю бібліографію західних творів певного періоду, які говорять про Україну. Але і цього матеріалу вже досить, що уміщено тут. Гадаємо тільки, що всі ці бібліографічні відомості далеко більше цікавили б українську публіку, як німецьку, і що такій праці важливіше було б

з'явитися на рідній мові. Книжка написана, як і все, що виходить з під пера проф. Дорошенка, цікаво, ясно і науково.

О. Ш у л ь г и н.

Од Української Спілки військових інвалідів

Нижчепоіменованих кваліфікованих інвалідів воєнних, що перебувають по-за межами Польщі, проситься негайно подати до Правління Спілки свої докладні (і чітко написані) адреси замешкання: п. п. Жорняк Олександр, Таран Сергій, Самойлів Владислав, Пермяків Іван, Половик Панас, Мантуляк Микола, Костенко Грицько, Колонтаєв Михайло, Гульпа Федір, Галицький Сергій, Гутовський Євген, Гревизирський Микола, Данілевич-Половик Олена, Бондар Сільвестр, Сидоренко Дмитро.

Рівнож всі кваліфіковані інваліди, що перебувають по-за межами Польщі, які не подавали до Правління Спілки своїх адрес, повинні також подати негайно: своєчасно завідомляти про зміни тих адрес.

Справа є негайна, і інваліди, що не подають про себе відомостей до Правління Спілки, не дають йому змоги переводити їх же справи інвалідські.

23 Лютого 1928 року.

Правління Української Спілки Воєнних Інвалідів.
(Pologne, Kalisz, ul. Graniczna 1.
Związek Ukraińskich inwalidow
Wojskowych).

З м і с т.

— Париж, неділя, 4 березня 1928 року — ст. 1. М. Є р е м і - ї в.
Черговий провал — ст. 3. О. У д о в и ч е н к о. Перша боротьба за Київ — ст. 6. С. Н а р і ж н и й. Доля Виговських — ст. 10. J u n i o r
Нова книга д-ра Е. Бенеша — ст. 14. «Лист до редакції» — ст.
18. O b s e r v a t o r. З міжнароднього життя — ст. 22. З преси — ст. 24
Х р о н і к а. — З Великої України — ст. 26. На Укр. землях. — ст. 26.
Г а з е т н і з в і с т к и — ст. 27. З життя еміграції: — В Польщі — ст.
27. У Франції — ст. 28. В Німеччині — ст. 28. — В Америці — ст. 28.
Бібліографія — ст. 28.

КОЖДОМУ ДАРОМ

хто закупить у нашій книгарні хоч за найменшу суму книжок
даємо

ПРЕМІЮ

У нас на складі великий вибір укр. книжок, мал., картин, потрети: Шевченка, Франка, С. Петлюри і Богуна, листівки і українські товариські відзнаки.

Жадайте безплатно каталог по адресі: **Ukrainische Buchhandlung Theodor Sawula. Wien I. Riemergasse, 2. AUTRICHE.**

КОЖДИЙ УКРАЇНЕЦЬ НА ЧУЖИНІ
повинен мати у себе портрети

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА,
ІВАНА ФРАНКА

та образ славного полковника козацького

БОГУНА під БЕРЕТЕЧКОМ

ВСІ ОБРАЗИ ВИКОНАНІ В КОЛЬОРАХ

Ціна портретів Шевченка і Франка франків 5. —
,, Богуна 32. —

Наша книгарня має великий склад українських книжок, мал., листівок і українських відзнак. Жадайте безплатно каталогу. Замовляйте по адресі **Ukrainische Buchhandlung Theodor Sawula. Riemerg, 2. - Wien I. - Autriche.**

ПОРТРЕТ ГОЛОВНОГО ОТАМАНА

Симона Петлюри

виконаний у трьох красках, Величина 35x28 см. Ціна 5 фр. фр.
Замовляти по адресі **Ukrainische Buchhandlung Theodor Sawula. Riemerg, 2. Wien I. Autriche.**

Багато ілюстрований популярно-науковий і літературний журнал
видається Т-вом «Просвіта» під назвою

„ЖИТТЯ і ЗНАННЯ“

На рік вийде 12 чисел — Кожене число по 32 сторінки. — Журнал
подає знання з різних галузей науки й життя і весь матеріал ілюструє
багатьма образками й фотографіями. В журналі беруть участь
наші найкращі наукові, літературні й мистецькі сили.

Передплата на рік виносить **18** зол., на 6 місяців **9** зол., на 3 місяці
5 зол. За кордоном **4** ам. дол.

Поодиноке число коштує 1. 80 зол.

Хто вишле передплату від січня 1928 і не був передплатником в 1927,
отримає перші аркуші споминів з подорожі: «На Камчатку» Івана
Мельника і перші аркуші роману «Бурсак» В. Наріжного за додатковою
доплатою до передплати у висоті 1 зол. 50 сот. (за корд. 40 центів).

Адреса Редакції і Адміністрації:

Львів, Ринок 10. 2. поверх Т-во «Просвіта».

В дуже скорім часі має вийти спеціальний номер бельгійського
літер.-мистецького журналу

LA NERVIE,

що цілий буде присвячений українському мистецтву.

В ньому беруть участь п. П. Філіпович, професор Київського університету, п. П. Попов, секретар етнографічної секції УАН, п. А. Мартель, професор Лільського університету, панна Сімон Корбю та інші. Видання матиме більш як 30 відбитків-зразків укр. мистецтва. Окладинка роботи артиста-маляра Бойчука.

Видання звичайне — **10** фр. Видання люксове — **20** фр.

Замовляти зарані по такій адресі:

Administration de «La Nervie», 29, rue Henri Neuman,
Braine-le-Comte. B e l g i e.

Редакція і Адміністрація: 42, rue Denfert-Rochereau, Paris V.

Поштова адреса: «Le Trident» (Tryzoub). Boite post. № 15. Paris XIII.

Редагує—Комітет.

Адміністратор: Іл. Коженко

Le Gérant: M-me A. Perdrizet.

Imprimerie de Navarre, 5 rue des Gobelins, Paris